

שלמה גרודזנסקי

(שנה למותו)

מאת שמעון זנדבנק

שלג כבד יורד היום בירוש"ל
לים, והאור הלבן הזה כאילו
נוצר שייכתב בו על שלמה
גרודזנסקי.

פניו היו בהירים ועיניו בהי"רות מאוד. אבל אם היה חן וחסד בבהירות הזאת, הרי פעם אמר לי מישהו שיש בה ציגנה נוקבת. דברים אלה הפתיעו אותי תחילה, אני עצמי לא יכולתי לראות אלא את החן והחסד. אבל בהרהור שני נתקבלו הדברים על דעתי. שלמה לא גרתע מלהקביל את פני הדברים השנואים עליו בציגנה נוקבת. זה היה אחד מגילויי בריאות-הנפש שלו. הוא דחה בשתי ידיים ובלב שלם כל מה שנראה לו כראוי לדחייה. לא היה בו אוחו חולי גפוף של דחייה שכלית שאינה מצ"לית לגייס את הרגש המתאים. מבחינה זו היה אדם בריא ופשוט.

אבל ברור שמבחינה אחרת לא היה אדם מורכב ממנו. ו"המורכבות שבו מסתכנת עוד יותר מתוך שנתקיימה צד בצד עם הפשטות הגמורה הזאת. היתה זו מורכבות של אדם דק מחשבה ודק רגש, שדקותו לא הצליחה לשבש בו אף כהוא-זה כמה אמיתות בלתי-דקות.

כשאתה מנסה למצוא את המכ"נה המשותף לאותן אמיתות, סופך שאתה מעמיד אותן על דבר אחר: הנאמנות למה שהוא שלך. זה דבר שאינו דק אולי, אבל זה מה שנתן את הקוהרנטיות הגמורה לכל הווייתו: הוא אהב יהודים מפני שהיה יהודי; הוא אהב יהודים ליטאים מפני שהיה יהודי ליטאי; הוא אהב את אמריקה מפני שגדל וחי ב"אמריקה; וכן הלאה, בעקביות גמורה.

אתכות אלה — והשנאות ה"מקבילות להן — נראו בלתי-ראציונאליים. לא פלא שאחרי מותו ניסו לגייס אותו בכמה רשימות של הספד לצד המל"אכים הפכו אותו, למשל, למה שקרוי ליבראל (מאותן מילים שלא היה מסוגל לבטא בלי טון אירוני), ביחוד במה שנוגע ל"ענייני דת. אין טעות גדולה מזאת. נכון שבשנתו האחרונה כתב רשימה או שתיים של שאט-נפש כלפי מה שקרא "הגנטיקה הקדושה" של חוגים חרדיים מסויימים. אבל אותה רשימה לא נולדה מנטיית-הלב, אלא היתה התגברות בכוח על אהבה גדולה, התגברות בכוחו של שפיון-דעת, שניצח אצלו אפילו את האהבות הלוהטות ביותר, ברגע שנתבהם נושאן. משום כך היתה הסלידה שבו מפני "כנעניות" גדולה הרבה יותר, אולי אפילו אובססיבית. בתנועה הזאת התגלמה בעיניו היריקה לתוך הבאר שממנה שתית, ההתכחשות למה שהוא שלך. לא היתה בו הבנה אף כמלוא-נימה כלפי מנמיכי ה"דמות האהובה עליו יותר מכל: סבא.

גם ביחסו לכושים לא היה "נאור" במידה שהיית מצפה

לה מצד "אינטלקטואל" (מלה שהיתה מוקד כל הדחפים ה"אירוניים שבו). אם בעניין הדת מילאה תפקיד עמוק האהבה למקורותיו היהודיים, הרי כאן, בחשדנות כלפי המהפכן הכושי, ועוד יותר מזה כלפי הלבן ה"מתקדם" המאמץ את הבריון הכושי אל לבו ומושיט לו את לחיו השנייה, באה לביטוי ה"אהבה לרקע האמריקאי שלו. לא שהיה עיוור לפגמי החברה האמריקאית: אדרבא, הוא היה הופך והופך בתחלואיה של ה"חברה הזאת. אבל לנגד עיניו עמדה דמותו של האמריקאי ה"יפה, נקי-הדעת, ובשום פנים לא היה מוכן להכפיש אותה בעפר.

לכאן שייך גם יחסו לשטחים הכבושים אחרי מלחמת ששת הימים. באכזבה הייתי מגלה, שאיש חכם זה, שהייתי להוט למצוא בו אישור לכל דעותי החרומיות, אינו מוכן לחלוק אתי את הזעם המתבקש והסלי-דה מפני ארכיאולוגיה לאומנית והגעגועים להתפשטות ושאר גילויים של מה שנראה לי כ"מיסטיקה-בפרוטה. אינני בא לומר שאימץ תופעות אלה אל ליבו. להפך, הוא דחה אותן מכל וכל, ומבחינה זו ודאי שליבו היה במקום הנכון, כמו שאומרים, אפילו בעיני ליבראליים-למהדרין. אבל דווקא כאן לא היתה מתעוררת בו דחייה פני"מית לוהטת. מפני שבאיזשהו מקום היתה בו יראת-כבוד ציו"נית עמוקה לאותם געגועים פסולים. אני חושב שמי שמת-עלם מן הדברים האלה משטח את דמותו של שלמה, דמית רבת-הפכים.

עם זה, לא היתה יראת-כבוד זו מכוונת לכל גילוי של געגועים כאלה. תלוי, כמובן, מיהו המתגעגע ואם הוא ראוי ליראת-כבוד. עניין זה של "תלוי מי", הריהו שוב אחד המפתחות להבנת דמותו של שלמה. ואין ספק שגם עניין זה עורר א"הבנות רבות. היו שטענו כי הוא איננו "עקרוני" די-הצורך, שהוא נכשל בגישה ad hominem. הוא היה מסרב, למשל, לתת את שמו לפאטיציה על עניין קרוב לליבו, אם היו בין החותמים אנשים שבו להם. אבל מי שאינו מבין דחף זה שבשלמה אינו מבין אותו כלל. עם היותו אחד מאנשי העקרונות המסקניים ביותר שהיכרתי — וראה פרשת כתב-העת, "אמות", אולי הפרשה הכאוה בחייו, שבה יותר מכוחו של עיקרון על יציר-כפיו, ולא החלים מן הפר"שה הזאת עד סוף חייו — עמד האדם אצלו מעבר לעקרונות. היתה בו מעין תפיסה אורגאניסטית, שבחנה כל דעה וגישה רק על רקע הסינדרום האנושי הכולל. לתפיסה זו היו השל"כות שונות ומשונות, וכולן מצטרפות לכלל הקוהרנטיות ה"מורכבת של אישיותו: החל ב"התעניינות המצחיקה-כמעט ב"מוצאו ובמשפחתו של כל איש שפגש ושלא פגש, וכלה ברגי"ש

שות הדקה למה שנקרא בפיו "הבל-הפה" של משורר: לא רק למילות השיר אלא לגון קולו של האיש השר, כהתגלותו בין השיטין.

מבחינה זו דומה, ששלמה ספג את העיקר שבתרבות ה"אנגלו-סאקסית, שהיתה אהובה עליו כל-כך: את א"המופשטות שלה. שהרי אדם המנותק מ"מוצא ורקע הוא אדם מופשט, ו"מילים של שיר ללא הקול ה"מדבר אותן הן מילים מופשטות. ושלמה לא התעניין במופשט.

כמו שסירב לראות הפשטות בתחום החברתי, כן היה אדיש למופשט שבספרות. ובמופשט שבספרות כוונתי גם לצורה ה"מופשטת מן התוכן. צורות לא הילכו עליו קסמים, והתעניין נותו בבעיות צורה כשלעצמה היתה מועטת. אדם זה שקרא שירים בלי-הרף, באוהלו וב"צאתו, בכורסה ובאוטובוס, קרא שירים לא כנארקוזה אלא כ"תוספת-דעת. גם מבחינה זו היה חניך האסכולה האנגלו-סאקסית: השיר, לדידו, היה הגדרה של מצב אנושי, לא מוסיקה. מכאן גם האהבה ל"ברנר, לא לעגנון, להבל-הפה של הצעקה והאנחה, לא לחן האפוליני. הוא סירב לשמוע בקול ט. ס. אליוט ולהפריד את הרוח הבוראת מן האיש הסובל. האהבה הגדולה לחיים לגסקי היתה אהבה לאיש הסובל לא פחות מאשר לשיריו. עצם ה"היכרות האישית עם סופר — עם יעקב רבינוביץ, חיים הזו,

אדמונד וילסון — היתה פותחת בו פתח חדש לאהבת היצירה. בכל היענותו זו לספרות היה משום הפרכת הגישה האובייקטיביסטית-כביכול, זו המוציאה את הביוגרפיה ואת הקול ה"מדבר מכלל הדיון הלגיטימי ב"ספרות. הספרות לא היתה לגיטימית בעיניו אלא כביטוי ל"קול המדבר.

שלל הגישות האה, שסך-הכל שלהן היתה דמותו המור"כבת של שלמה, ממלאות את מאות הרשימות שכתב, וכש"ייצא מבחר מן הרשימות לאור, אולי תצטייר תמונה כלשהי. אבל תמונה זו, אפילו היתה כל רשימה שכתב מקובצת בספר, לא תהיה מלאה. כי שלמה, עם כל פריון הכתיבה העצום שלו, היה מאותם אנשים אשר המי"לים הקבועות-ועומדות אינן ממצות אותם: מאותם אנשים המתבזבזים כביכול בעצם ה"זרימה של קיומם, ולפיכך היה הוא עצמו כהוכחה תוחכת ל"צורך בגישה ad hominem: בלי התופעה החיה של האיש כאילו מאבדות המילים מדקות, מן האירוניה החבויה בהן, מן ה"איזון המושלם שבין להט ו"שפיון. כל אותן מאות הרשימות גם יחד לא יוכלו להביע את ה"שמחה שהיתה בו, אותה שמחה שעליה אומרת מריאן מור ב"שורות, שהיו אהובות עליו כל-כך:

Satisfaction is a lowly thing. How pure a thing is joy.